

városka magasztos történelmi sorsában, Zrínyi Miklós áldozati halálában metafizikai távlatokat és elégtételt villant meg.

A Völgység nemcsak Vörösmartytól megénekelte irodalmi tárgy, hanem *Cikó* (Altkerich) révén kisebb szakrális tájegység is. Középkori, talán még johannitáktól emelt templomának csak a szentélye maradt meg. A rom meghökkenítő panaszfalként tekint az ég felé, mintha a Mohács okozta pusztulást siratná. A jövevényeket biztatta azonban az újrakezdesre, a helytállásra is. A rom nagyon messziről és nagyon mélyről szól az emberhez: szinte napjainkig egyaránt színhelye a magándevóció és közösségi kultusz kötetlenebb, laikus formáinak.

A pravoszláv szerbeknek is voltak kultuszhelyeik. Így hosszú ideig a szentként tisztelt Stepán Stiljanovics despota siklói, göntérhegyi sírja, továbbá a tolnai *Grábóc* kalugyer kolostora.

A sokrétű tájat: magyarok, németek, délszlávok közös szülőföldjét a középkori gyökérzetű *Máriagyúd* foglalja szakrális népi szintézisbe.

Az idő így sok mindent kiengesztel és megorvosol. A megbékélt tájat új népközösségének hite és dolgos két keze ismét fölépítette. Ennek mondai kicsendülése, szinte intelme a számos változatban emlegetett *török átka*, *Szapáry átka*. Amikor a török kénytelen volt hazánkat elhagyni, dühében meg akarta az országot átkozni. Erre a fogságában levő Szapáry Pétert kényszerítette. A selyyeiek emlékezete szerint Szapáry letérdelt a földre, fölneézett az égre, majd magyarul szólalt meg, amit a török nem értett: verje meg az Isten a magyarokat húsvéti esővel, szentgyörgyi harmattal, pünkösdi záporral. Ha ugyanis ilyenkor esik az aranyat érő tavaszi eső, akkor beteljesül a török átka: jó termést, boldogulást, békességet remélhet a Mohács megszentelt fájdalmán merengő magyar háza minden fia.

TÍMÁR GYÖRGY

BARANYAI CSAPATOK A MOHÁCSI CSATÁBAN

A mohácsi csatában részt vett *egyházi seregek*hez egyházmegyénkből több csapat csatlakozott. Ezek az egyházi zászló alatt vonuló seregek a középkori (feudális birtokos) egyház szervezetének szükségszerű kísérői voltak. Hazánkban a XI. századi oklevelekben már megjelentek az egyház (püspökök, káptalanok, apátok) kíséretét alkotó harcos jobbágyok, lovas szolgák — equites ministri, bellatores. Ezek később, mint egyházi nemesek, majd predialista néven tűnnek fel. Egy 1290 körüli oklevélben például a pécsi káptalannak egy, az esztergomiakkal folytatott perében 1000 nemes tanú között kb. 100, jobbára comes címmel megnevezett egyházi nemes tanút soroltak föl. Ezek mind a pécsi káptalan, illetve a pécsi püspök falvaiból valók voltak. A *Pécsett* föl sorakoztatott tanúk 31 helységről gyűltek össze. Tizenhat jött a Pécs melletti *Kövágószőlősről*, kilenc a ma már Pécshez tartozó *Cserkútról* (jelenleg *Kövágószőlős* filiája). Ugyancsak Pécs közvetlen szomszédságából, Keszűből és a ma Pécs területét alkotó *Megyerről* öt-öt, a többi helységről ennél kevesebben érkeztek. (Itt jegyezzük meg, hogy a cserkúti predialisták temploma ma is áll tüneményesen restaurált középkori freskóival. A bakonyai, a málomi és a kövágószőlősi predialisták templomainak középkori emlékei részben föltárás alatt, részben már föltártan, ugyancsak tanúi ezeknek a századoknak.)

Az egyházi nemesekből kiállított csapatok helyét idővel a már bizonyos értelemben jobban szervezett *bandériumok* vették át. Ez már elsősorban nem a predialisták hadbavonult alakulata, hanem az országyűlések törvényei által szabályozott zsoldosereg. Amikor Mátyás halála után a nemesség hosszadalmas és alapos „tanácskozások és egyéb intézkedések közt végre ez ország törvényei-

ből, dekrétumaiból, szokásaiból kiválasztott és... egybegyűjtött" cikkelyekkel igyekezett a Mátyás által létrehozott rend helyébe visszaállítani a néki megelőzőbb régít, a hadbaszállás Mátyás előtti rendjét is újra kodifikálták. Az 1492. évi országgyűlés cikkelyei között találjuk meg a püspökök, az egyes apátok, a káptalanok saját zászlaja alatt vitt bandériumokról szóló törvényeket. Egy bandérium 400 főből, felerészben fegyveresekből, felerészben könnyű fegyverzetűekből állott (1492:20 tc.). A diétán később arról is intézkedtek, hogy az egyes püspökök, apátok stb. „miféle megszállás szerint tartozzanak csapataikat az ország védelmében fenntartani és ellátni”. Így állít ki a pécsi püspök egy bandériumot, a pécsi káptalan 200 lovast, a pécsváradi apát ugyancsak 200 lovast, a székszárdi apát pedig 100 lovast (1492:15,20). Ugyanez az országgyűlés úgy határoz, hogy a főpapok és bárók bandériumaikban a (könnyű fegyverzetű) huszárok helyett nehéz fegyverzetű lovasokat alkalmazzanak (1492:16).

Ezek a bandériumok — úgy látszik — nem valami nagy ütőerőt képviselhetek. Az 1518. évi diétán az országlakók meglehetősen önkritikával döbrentek rá, hogy a hozott „rendelkezéseket sehol sem hajtották végre, ezért minden dugába dőlt, a legtöbb végvár elesett”. Ekkor úgy határoztak a karok és rendek, hogy a „főpap urak úgy dézsmáiknál, mint jobbágyaiknál fogva is tartozzanak mindig csapataik fele részét a végvidéken tartani”, szükség idején pedig a másik felét is oda küldeni, „nehogy különben csapataikat, amelyeknek eddig elég tudvalevőleg kevés hasznuk volt, hiában és hasztalanul látszassanak tartani és ellátni” (1518/II:1.).

A mohácsi csatamezőre főpapságunk végül is (úgy tűnik) nem a megadott bandériumi létszámmal vonult fel. Az 1526. évi Szent György napi rákosi országgyűlés mindenestre úgy határozott, hogy a főpapok, bárók közül a tehetősebbek „mentől nagyobb készüllettel törekedjenek a háború terhét magukra venni” (9. tc.).

A Mohács alatt elesett pécsi püspök, Moré Fülöp bandériumáról kevés biztosat tudunk. Lehet, hogy csak a törvényesen előírt 400 fős, nehéz fegyverzetű lovas bandérium élén érkezett a seregek gyülekezőhelyére. Mégis valószínű, hogy ennél nagyobb csapata volt. (Németh Béla alaposan túloz, amikor 1500-as létszámot ír a pécsi püspök csapatánál. Ld. Várady: Baranya múltja és jelene II. 373.).

A pécsi káptalan bandériumáról sem valami sokat tudunk. A pécsi prépost ekkor Macedóniai László, aki 1526 elején a történetíró Brodarics pécsi prépost javára lemond a szerémi püspökségről, és ugyanakkor elnyeri a pécsi prépostságot. A hadba gyülekezéskor ott találjuk őt a király mellett, de júliusban Tolnárról Budára küldte a király, hogy a királynő közbenjárásával megsürgesse Ferdinánd beígért segítségét. Így ő a csatában nem vett részt. A káptalani bandérium viszont biztosan ott küzdött. Macedóniai Lászlóról még csak annyit, hogy 1526 novemberében már váradi püspök. Megjegyzendő még, hogy a Macedóniai családnak Mohács vidékén volt birtoka. Lajos király a csata előtt (augusztus 21-én) kelt levelét az Újfalu melletti táborból, tehát macedóniai birtokáról írta Batthyán bánhoz.

Koller (V. 55) megemlíti a Szerecsen János által vezetett 2000-nél nagyobb gyalogos hadat. Ennek katonái a Dráva vidékéről való jeles nyíllövők voltak. A sereget Szerecsen részben a saját, részben a káptalan birtokairól gyűjtötte össze. Ez a sereg nem lehet azonos a káptalani lovas bandériummal. Ugyancsak Kollernél találjuk említve (V. 73) a pécsi akadémia 300 tanulóját, akik szintén részt vettek a csatában.

Egy korabeli beszámoló különféle rendek számos szerzeteséről emlékezik meg, akik bátran mentek neki az ellenségnek (bizonyára gyalog voltak ezek is). Jól harcoltak és a töröknek sok kárt okoztak. Saját lobogójuk is volt. Mindnyájan elesetek, mert páncélt nem viseltek. Hogy mennyi volt közöttük baranyai vagy Pécs-egyházmegyei, nem tudjuk.

Campeggio bíboros legátus az 1525. június 24-re kitűzött, de a király által letiltott diétáról írt jelentésében megjegyzi: „A pécsi püspök beszéli nekem, hogy az ő megyéjében, amely egyike a legnagyobbaknak, a nemesek elhatározták, hogy ők igenis felmennek a diétára. Baranyában már több mint 1500 nemes fegyverben van...” Vajon ez a tekintélyes sereg egy év múlva, amikor már nem diétai csatározásokra került sor, ugyanilyen egy akaraton volt-e? Nem tudjuk.

Mégis feltételezhető, hogy számottevő részük ott lehetett Mohácson. *Nagyvátyon* még századunkban is élt a néphagyomány, hogy az „egész Nagyvátyn ott volt a mohácsi ütközetben” (Mohácsi Emlékkönyv, 1926. 347.).

Kik voltak a hadra kelt baranyai nemesek? Részben nyilván az egykori prediálisok megyei nemessé emelkedett utódai, és számos további kisnemes a megye egész területéről. Mégis zömmel a Baranya nyugati részén élő nagyszámú ún. egytelkes nemes adta ki többségüket.

Ezek az egytelkesek egyenes leszármazottai voltak a kora Árpád-kori kiváltásos székely lövőknek (Györffy: I. 403). Várispánságuk, amely egyben főesperesi székhely is, Nagyvátyn volt. A tatárjárás igen megtizedelte a székely lövők sorait. IV. Béla új alkotmányt adott nekik. Királyi *serviensekké*, *nemesekké* emelte őket. Időközben a vátyi főesperes Pécsre helyezte át székhelyét. A dignitárius kanonokok között mindmáig megvan a székesegyházi főesperes.

A Vátyn vidéki nemesek száma a XVI. században már igen jelentős. Az 1542—43. évi rovásadó összeírás alkalmával 63 nyugat-baranyai, és velük közvetlen szomszédos 18 délkelet-somogyi, valamint öt délnyugat-tolnai falujukban kb. 800 ilyen egytelkest vettek számba. (Az időközben történt megyehatár kiigazítások folyamán ezek a falvak ma szinte kivétel nélkül Baranyához, és legnagyobb részt Pécs-egyházmegegyéhez tartoznak.)

Ezeknek a nemeseknek nincsenek jobbágyaik, és személyesen kötelesek hadba szállni. Ezenkívül az 1492. évi diéta dekrétuma szerint (20.3. §.) minden tíz ház, illetve kúria után egy lovas katonát is köteles kiállítani. A későbbi diétákon ezek a nemesek is rendre igyekeztek terheiket könnyíteni. 1498-ban már csak 36 portánként kötelesek egy fegyveres lovast adni (16. tc.), 1518-ra már csak a fejenkénti fölkelés a kötelességük, katonák eltartásával már nem adóztatják őket (1518/II. 36. 1. §.). A régi korok harci szelleme is alábbhagyott körükben. A diéta ezért elrendeli, hogy a fejenként fölkelő és kivonuló egytelkesek „*ne kocsin jöjjenek, mint többen szokták, hanem, hogy hurcolhassanak, táborozók módjára, lóháton vagy gyalog*” (1523:20.1). A fejenkénti hadbaszállás terén is enyhítést szerzett ez a nemesség a diétán. Ahol ugyanis egy kenyéren és háztartásban éltek, ott csak egynek kellett közülük elmenni (1523:20.2. §.).

Természetesen nem szabad itt kizárólagosan az ősi „szittya” erkölcs és hadi erények végzetes romlására és a nemesi réteg elpuhulására gondolnunk. Ezeknek az egytelkeseknek a sorában a XVI. századra már feltűnően nagy a vagyoni differenciálódása, és jelentős elszegényedett réteg alakult ki soraikban. A maguk körében jelentősnek mondható vagyoni különbségek mind a súlyosan elaprózódó földterületben, mind az ingó vagyonban jelentkeznek. 1542-ben a baranyai egytelkesek 9⁰/₁₀-a ingóságai alapján nem adóztatható, koldusszegény. Egyharmad részük ingóságának becsértéke 10,— Ft alatt volt. (Egy jobbágyporta örökbecse ekkor 40,— Ft.) A nemesi telkek elaprózódása is számottevő. Az egytelkeseknek talán 10—15⁰/₁₀₀-a rendelkezhetett egész, esetleg több telekkel. A többség csak töredék telkeken gazdálkodott. A somogyi egytelkesek 1543. évi összeírásában találunk még 1/10 teleknyi birtokra utaló adóösszeget is. Az általános kép tehát az elszegényedést mutatja. Ez pedig nyilvánvaló demilitarizálódással jár. Ez a nemesi sereg Mohácsra inkább csak lelkesedését, mint hadi felkészültségét és fegyverzete erejét vitte.

Irodalom: A Moháccsal foglalkozó és felhasznált szakirodalmat itt nem sorolom föl. Használt egyéb források: Magyar Törvénytár 1899. — **Koller:** *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*. 1801, V. kötet. — **Györffy György:** *Az Árpád-kori Magyarország Történelmi Földrajza*, 1963. — **Brüstle J.:** *Recensio Universi Cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis*, 1874, I. kötet. — *Tanulmányok Tolna megye történetéből* III. 1972. — **Dr. Csizmadia:** *A szekszárdi prediálisok és utódai a feudális korban*. Baranyai Helytörténetírás, 1972. — **Horváth-Tímár:** XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről. Baranyai Helytörténetírás, 1974. — **Tímár Gy.:** *Rovásadó összeírások a mai Baranya XVI. századi területéről*.